

Den första sexsträngade gitarren – finns den egentligen?

av Kenneth Sparr

Med vårt ibland något ensidiga och utvecklingsoptimistiska perspektiv så blir den moderna sexsträngade, klassiska gitarren målet för gitarrens utveckling och gärna dess krona (detta sätt att se på saker och ting gäller för inte bara gitarren!). Vi ser den sjätte strängens tillkomst som ett utvecklingsprång och det finns ytterligare exempel: övergången från fingertopps- till nagelanslag eller Torres "standardisering" av den moderna gitarren.

Om man något mer fördjupar sig i gitarrhistorien så ser man sällan tydliga utvecklingshopp utan snarare gradvisa förändringar under ibland rätt långa tidsperioder. Vi har kanske alla ett naturligt behov av se enkla och entydiga sammanhang. Därför har också många bl a letat efter den "första" eller "äldsta" sexsträngade gitarren och ett antal gamla gitarrer har förekommit som möjliga kandidater för denna ärofulla position. Det faller sig naturligtvis också rimligt att söka efter denna den första bland de bevarade gitarrerna, men i det sökandet finns många fallgropar och det är mycket lätt att trampa fel.

Det finns också perioder i gitarrens historia som fortfarande är helt oupptäckt land, t ex nästan hela 1700-talet, som i moderna översikter behandlas med en talande tystnad eller än värre avfärdas med en axelryckning. Gitarrhistorien är full av spekulationer, obestyrkta, lättvindiga påståenden och svepande generaliseringar som ibland tyvärr också har blivit upprepade sanningar.

AIR DU FAUCON.
Avec Accompagnement de Guitare.

Il faut accorder le la un ton plus bas c'est à dire en faire un sol.

Lent

Allegretto

fin

Bild 1. Exempel på anvisning hur den femkoriga/strängade gitarrens lägsta sträng stäms ner från A till G. Air du Faucon Avec Accompagnement de Guitare. Tryckt ca. 1790-1800. Ur Kenneth Sparrs samling.

Min ena tes i den här artikeln är att sökandet efter och ett eventuellt fastställande av den första sexsträngade gitarren möjligen kan vara både fruktlöst och kanske egentligen helt ointressant. Min andra tes är att det är mycket klokare att forska kring

gitarrhistorien i det tryckta eller handskrivna bevarade musikmaterialet än att utgå från själva instrumenten. För mina funderingar tar jag min utgångspunkt i ett nyligen slutfört uppsatsarbete av Erik Olsson om en sexsträngad, gammal gitarr till-

11

LE PAUVRE TROUBADOUR
Romance chantée par Martin dans GULISTAN
Arrangée pour Guitare ou Lyre par Lemoine.
Paroles de MM... Musique de M. Dalayrac.
PRIX 6^s

à Paris Chez Corbatta, Editeur et M.^d de Méliquin à la Lyre d'Or sur le pont Neuf vis-à-vis le quai des Orfèvres et un papier réglé, cordes de Naples et pièces de Thomast

N° 3.
Guitare ou lyre

les notes ayant un 3 se font à l'octave en bas sur la lyre

cou-tez la pri-è-re d'un jeu-ne-ve-r-geur dsi-
-gnez dans sa mi-se-re ô-tre son protec-teur de
lui la pro-vi-den-ce prend pri-té cha-que
jour c'est en-cor l'es-pe-ran-ce du

623.

Bild 2. Exempel på hur ackompanjemanget noterades både för att passa den femkoriga/strängade gitarren och den sexsträngade lyragitarren. *Le Pauvre Troubadour... Arrangée pour Guitare ou Lyre par Lemoine. Tryckt 1805-*

skrivna Peerens Deleplanque och bevarad i Musikmuseet, Stockholm.

Erik Olsson startade möjligen sitt arbete med den frömmas förhoppningen att denna gitarr skulle kunna placeras bland de tidigaste sexsträngade gitarrerna i originalskick. Onekligen är det fråga om en gammal gitarr, från 1797, och den väcker då naturligtvis ett intresse i vårt sökande efter relikter. Även Thomas F.

Heck har forskat i och skrivit om den sexsträngade gitarrens uppkomst i en artikel som nu lättast finns att tillgå via Internet,

<http://home.columbus.rr.com/heck/Stalking.htm>

Erik Olsson är sannerligen inte den förste som gett sig ut på halis i denna fråga, men skillnaden är kanske att Erik i sin uppsats konstaterar att den behandlade gitarren för-

modligen varit föremål för förändringar under 1800- och början av 1900-talet. Detta gör att sannolikheten för att den skulle vara ett mycket tidigt exempel på en sexsträngad gitarr minskar avsevärt. Snarare belyser denna gitarr på ett utmärkt sätt hur man förr byggde om musikinstrument för att anpassa dem till nya krav. Det finns otaliga exempel på detta i museer och samlingar. Gitarrer och lutor är bräckliga instrument och om de har bevarats så är de ofta mer eller mindre reparerade och ändrade. Det var också relativt enkelt att göra om t ex en femkorig gitarr till en sexsträngad: man sågade bort en bit av skruvplattan, bytte sadel, modifierade stallet eller bytte det. Den vane betraktaren kan lätt se dessa spår: skruvplattan är oproportionerlig och halsen något för smal. Om det ursprungliga stallet finns kvar kan man i regel direkt se förändringarna, men det blir svårare om stallet är utbytt.

Det är inte ovanligt att gitarrerna varit föremål för flera reparationer och förändringar under olika perioder av sina liv. De olika tidslagen är ibland svåra att särskilja: med tidens gång åldras ju även reparationer och ändringar. Många gånger är förändringarna skickligt utförda och därmed ökar svårigheten att bedöma vad som är ursprungligt och vad som är tillagt, utbytt eller på annat sätt förändrat. De helt oförändrade instrumenten hör således till undantagen.

Ett sådant undantag är en av Mauro Giulianis gitarrer, byggd av Pons. Den återfanns nyligen i kassavalvet hos en bank i London där den legat obemärkt sedan 1816. Även om denna gitarr är mycket påkostad och därmed kanske atypisk så är den mycket intressant då det finns en exakt datering när den kom i bankens förvar. Vi har därför det man på fackspråk kallar en *sk terminus ante quem*-datering, dvs en senast möjliga datering. Pons-gitarrerna måste

Den sexsträngade gitarren

MANCHE GÉNÉRAL DE LA LYRE, LA GUITTARE ORDINAIRE Y COMPRISE,
où l'on voit d'un coup d'œil toutes les positions praticables sur ces deux Instrumens.
 NB: la lyre est considérée comme une Guittare à six cordes.

A VUIDE 1re Touche T. 2de T. 3de T. 4de T. 5de T. 6de T. 7de T. 8de T. 9de T. 10de T. 11de T. 12de T. 13de T. 14de T. 15de T. 16de T. 17de T. 18de T.

SILLET.
 MI
 LA
 RE
 SO
 1re Corde
 2de C
 3de C
 4de C
 5de C
 6de C

NOTA:
 La Sixième corde appartient exclusivement à la Lyre.

1re Position 2, 3, 4, 5, 6 Touches.
 2de Position 3, 4, 5, 6, 7, 8 Touches.
 3de Position 4, 5, 6, 7, 8, 9 Touches.
 4de Position 5, 6, 7, 8, 9, 10 Touches.
 5de Position 6, 7, 8, 9, 10, 11 Touches.
 6de Position 7, 8, 9, 10, 11, 12 Touches.
 7de Position 8, 9, 10, 11, 12, 13 Touches.
 8de Position 9, 10, 11, 12, 13, 14 Touches.
 9de Position 10, 11, 12, 13, 14, 15 Touches.
 10de Position 11, 12, 13, 14, 15, 16 Touches.
 11de Position 12, 13, 14, 15, 16, 17 Touches.
 12de Position 13, 14, 15, 16, 17, 18 Touches.
 13de Position 14, 15, 16, 17, 18, 19 Touches.
 14de Position 15, 16, 17, 18, 19, 20 Touches.
 15de Position 16, 17, 18, 19, 20, 21 Touches.

Chez J. J. HUMMEL, à Berlin avec Privilège du ROI.
 à Amsterdam au Grand Magasin de Musique et aux Librairies ordinaires. Prix 6 Sols.

GUILLAUME
 Fabricant de Flûtes
 et Pianiste du Roi,
 UTRECHT.

BRÖDELE
 Marchand de Musique
 et d'Instrumens.
 Smeeburg N. 55.

Bild 3. Översikt över lyragitarrens greppbräda. Observera noteringen *La Sixième corde appartient exclusivement à la Lyre*. Tryckt ca 1810-1819. Ur Kenneth Sparrs samling

alltså vara byggd senast 1816 eller före detta år. Sådana precisa dateringar är relativt sällsynta och kan ha ett stort värde även i andra sammanhang.

För att något belysa problematiken kring femkorig/sexsträngad gitarr så kan jag ge ett annat exempel. I boken *The Steve Howe Guitar Collection*, London 1994 s. 58-59 finns en bild på en anonym fransk femkorig gitarr med en förmodad datering kring 1780, som till form och utsmyckning visar sig vara nästan identisk med en sexsträngad, också anonym och odaterad gitarr i min egen samling. Stallets utformning på min gitarr pekar

på perioden ca. 1800-1820. Likheterna mellan gitarrerna i form och utsmyckning antyder att de kan ha tillverkats på samma tid och plats, troligen i Frankrike och kanske i Mirecourt. Detta kan leda till minst tre olika slutsatser:

1. Min gitarr är äldre än 1800-1820 och kan vara ombyggd senare
2. Gitarren i Howes samling är yngre än ca. 1780
3. Gitarrerna är samtida, men har fått olika stränguppsättning kanske på grund av beställarnas önskemål

Tyvärr har det inte varit möjligt att närmare studera Howes femkoriga gitarr så det går inte att dra några bestämda slutsatser. En spännande tanke kunde annars ha varit att dessa båda gitarrer är exempel på en samtidigt användning av den femkoriga och sexsträngade gitarren, vilket bland annat antyds av de bevarade musiktrycken jag närmare kommer in på nedan, d v s som uttryck för en parallell tradition. Men som med så mycket i gitarrens historia kan inget bestämt sägas.

Om vi återvänder till den Deleplanque-gitarr som Erik Olsson har behandlat i sin uppsats så blir

hans slutsatser efter åtskilliga undersökningar som sagt att gitarren troligen är ombyggd och reparerad vid flera tillfällen. Därmed blir autenticiteten i en viss mening svår att bevisa och Deleplanque-gitarrens placering i det sexsträngade loppet svår att bestämma.

Å andra sidan kan man föra en diskussion kring vad vi egentligen menar med begreppet "den första sexsträngade gitarren". Är det den första som byggdes enbart för sex enkelsträngar? Eller är det kanske den första som försågs med sex enkelsträngar, dvs. kanske en ombyggd femkorig gitarr?

I det senare fallet finns det förmodligen mer än ett hundratal bevarade gitarrer som kan ställa upp i det loppet och i de flesta fall är det näst intill omöjligt att med närmare precision datera deras konvertering till sexsträngade instrument.

Så kan jag också slutligen återvända till min tes att sökandet efter och ett eventuellt fastställande av den första sexsträngade gitarren möjligen kan vara både fruktlöst och kanske egentligen helt ointressant.

Det är alltså mycket svårt att på ett riktigt sätt beskriva ett musikhistoriskt skeende enbart utifrån bevarade instrument eftersom de så ytterst sällan är i originalskick. Detta gäller inte minst gitarren. De bevarade instrumenten är trots dessa invändningar naturligtvis ändå viktiga undersökningsobjekt i den musikhistoriska forskningen, men den bevarade musiken är förmodligen av än större betydelse. Dessvärre är inte heller den helt problemfri eftersom mer exakta dateringar även här har sina svårigheter. Musiktryck, till skillnad från boktryck, försågs sällan med utgivningsår utan dateringar måste

ske på annat sätt (plåtnummer, förlagsadresser m m).

Men den ursprungliga tryckta och handskrivna musiken har inte utsatts för "reoveringar" på samma sätt som instrumenten och kan därför ge en mer direkt inblick i dåtidens musikutövning. En viktig förutsättning är naturligtvis då att man utgår ifrån de äldsta trycken och inte baserar sina slutsatser på senare utgåvor vilka ofta har utsatts för utgivares klåfingriga "rättelser", förbättringar eller tolkningar.

Det viktigaste källmaterialet är de metoder och skolor som beträffande gitarren gavs ut i en mycket stor mängd under slutet av 1700-talet och drygt första hälften av 1800-talet. Den norske gitarrforskaren Erik Stenstadvoid förbereder en omfattande bibliografi över gitarrskolor och denna kommer att bli ett utomordentligt viktigt hjälpmedel för vidare forskning i gitarrens tidigare historia.

Övergången från en femkorig/strängad till en sexsträngad gitarr tror jag skedde under perioden 1780-1820, alltså under nästan en mansålder. Jag tror också att Frankrike spelade en viktigare roll i detta skeende än vad som framgår av moderna översikter över gitarrens historia, som ju sällan är baserade på ett kritiskt forskningsmaterial utan mera bygger på hörsägen. Det är också Frankrike som uppvisar det mest omfattande musikaliska materialet för den här aktuella perioden, d v s ca 1780-1820 med en betydande produktion av inte minst sånger till gitarrackompanjemang.

Denna omfattande utgivning är mycket kortfattat och översiktligt beskriven i litteraturen, ja man kan till och med säga att vi till stor del helt saknar överblick. Musiken för sologitarr tycks ha varit mera begränsad och med några undantag mest riktad

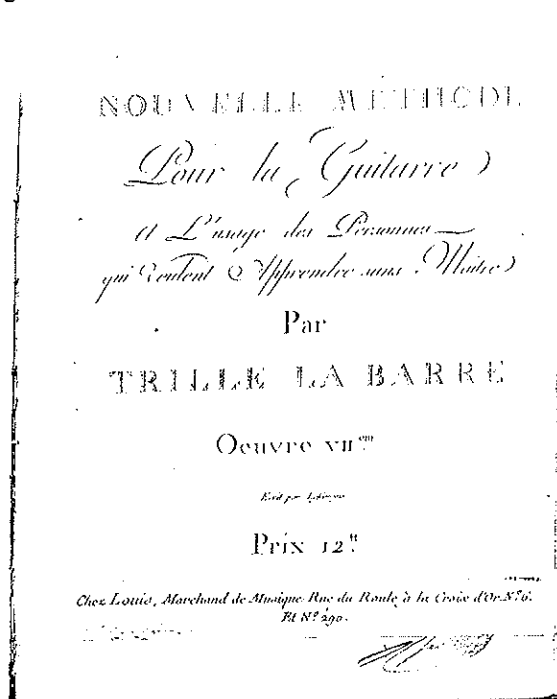

Bild 4. Titelbladet till Trille La Barres gitarrskola. Tryckt ca. 1798-1800. Ur Kenneth Sparrs samling

78 *Petites pièces de Musique*
 A l'usage des personnes qui ne chantent pas.

Mufette. *8e 2e pp* *3e 2e p.*

Fin. *2e p. 3e p.*

Da Capo Al Ritorno.

Menuet. *Ne quitte pas la 1re pp*

Allemande. *2e pp* *1re pp* *2e pp*

Bild 5. Några enkla "små musikstycken till användning för dem som inte sjunger" avsedda den femkoriga/strängade gitarren ur Trille La Barres gitarrskola, c. 1798-1800. Observera den "moderna" gitarrnotationen! . Ur

till amatörer. Det kan möjligen vara ett skäl till att man ägnat så lite intresse för denna period.

Med få undantag är den franska repertoaren med sånger till gitarackompanjemang från 1790-talet, utgivna av förläggare som Savigny frères, Decombe, Porro, Bonjour, Cousineau, Imbault, Frere m fl, avsedd för den femkoriga/strängade gitarren. Det kan mycket lätt ses av de

bevarade nothäftena där basstämman sällan går längre ner än till A.

I något fall behövs en lägre ton och då föreslås en omstämning av femte koren/strängen: **Il faut accorder le la un ton plus bas c'est a dire en faire un sol** (man måste stämma A en ton lägre, d.v.s. för att åstadkomma ett G, se bild 1). Många av de något senare sånghäftena publicerade under perioden 1800-1810 av förläggare som Imbault, Freres Ga-

veaux, Erard, Boieldieu, Lemoine, Magazin de Musique, Pleyel, Bochsapère, Isouard, Leduc, är ämnade för lyragitarren **alternativt gitarren**.

Lyragitarren var, som namnet anger, en lyraformad gitarr och redan mycket tidigt försedd med minst sex strängar. Den var mäktigt populär under perioden ca. 1800-1820 och ett uttryck för tidens intresse för antiken. Lyragitarren var väl inte särskilt praktisk som musikinstrument, men desto vackrare i handen på en skön kvinna eller som en passande inredningsdetalj. I många av dessa musiktryck finns en till synes obetydlig notering som i detta sammanhang är ytterst intressant: "Les notes ayant un (8) se font à l'octave en bas sur la lyre ou guitare à 6 cordes [De noter som har en (8) skall utföras en oktav lägre på lyran eller på gitarren med sex strängar. Se bild 2)". Denna till synes oviktiga detalj kan ge intressant information om gitarrens historia.

Vi vet att lyragitarren normalt var försedd med minst sex strängar, men varför anger man specifikt gitarren med sex strängar om detta var den normalt förekommande stränguppsättningen? Kan det möjligen snarare bero på att den femsträngade/koriga gitarren fortfarande var den vanligaste gitarrtypen under 1800-talets första decennium, åtminstone i Frankrike?

Ett intressant ettbladstryck i min samling med avbildning av greppbrädan tycks i peka i samma riktning: "Manche général de la lyre, la guitare ordinaire y comprise, / où l'on voit d'un coup d'œil toutes les positions praticables sur ces deux Instrumens. / NB: la lyre est considérée comme une Guitare à six cordes.... NOTA: La sixième corde appartient exclusivement à la Lyre" (se bild 3). I fri översättning blir det ungefär så här: "Lyrans greppbräda, innefattande även den vanliga gitarren, där man med ett ögonkast kan se

alla positioner som kan utföras på dessa två instrument. Nota bene: Lyragitarren är att betrakta som en gitarr med sex strängar. OBSERVERA: **Den sjätte strängen tillhör exklusivt lyragitarren.**"

Vi vet inte exakt när detta ettbladstryck lämnade tryckpressarna, men det måste vara senast 1819 då det finns nämnt i förläggaren J.J. Hummels katalog. Trycket ger alltså vid handen att den "vanliga" gitarren inte hade sex strängar när bladet gavs ut. En hypotes skulle kunna vara att under perioden ca. 1800-1810 åtminstone i Frankrike var den femkoriga/strängade gitarren den "normala", men att den samexisterade förutom med lyragitarren också med en sexsträngad variant. Skulle en sådan hypotes efter mycket mera forskning visa sig riktig så talar den för en mycket mer nyanserad bild av den sexsträngade gitarrens introduktion än den vi hittills fått ta del av genom alla gitarrhistoriker.

Den moderna gitarrnotationens ursprung och "uppfinnare" har det skrivits en hel del om och även på detta område har det spekulativa ibland få ta överhanden. I sin artikel "Die Entstehung der 'modernen' Gitarrennotation in neuem Licht" skärskådar t.ex. Matanya Opee kritiskt Thomas F. Hecks påstående att Mauro Giuliani skulle vara "uppfinnaren" av den moderna gitarrnotationen.

I stället visar Opee att en helt annan gitarrist, nämligen fransmannen Jean-Baptiste Phillis, haft en stor betydelse i denna utvecklingsprocess och att denna sker framför allt under perioden 1797-1802 och just i Frankrike. Jag tror inte sista ordet är sagt i denna fråga utan det krävs mer forskning framför allt kring gitarrskolorna och de utgivna musiktrycken kring 1780-1820.

Ett (det finns säkert fler) bra exempel på hur utforskad mark det handlar om är att ingen har brytt sig om att titta på fransmannen Trille La Barres omfattande och utförliga gitarrskola "NOUVELLE MÉTHODE / Pour la Guitarre / a l'usage des Personnes / qui veulent Apprendre sans Maître...", (se bild 4 och 5) som bl a utannonseras till salu av Librairie Française i Stockholm i tidningen Dagligt Allehanda nr 216, 22 september 1801! La Barres skola var enligt samtida källor (Gerber) "Vielleicht das ausführlichstes Werk über diesen Gegenstand [kanske det utförligaste verket inom detta område]".

Som med allt musiktryck är det inte alldeles enkelt att fastställa när denna upplaga av La Barres skola trycktes, men det bör vara ca 1797-1801. Det intressanta är då att den alldeles tydligt är avsedd för den femkoriga/strängade gitarren och uppenbarligen saluförs alldeles i början av 1800-talet.

Det finns all anledning att ägna La Barres gitarrskola en specialstudie. Trots att Domingo Prat redan på 1930-talet gav en (kraftigt bearbetad?) version av ett för tiden (slutet av 1700-talet) ganska avancerat gitarrverk av La Barre, nämligen dennes op. 8, nr 11, så har inte La Barre alls uppmärksammats efter förtjänst. Troligen beror detta på att endast ett fåtal av hans verk finns bevarade. Den ovan nämnda gitarrskolan finns bara bevarad i två kända exemplar, (ett finns i Tjeckien och ett i min samling). Troligen är det väl så att med tiden flera nu okända gitarrverk så småningom dyker upp och ger oss anledning att på nytt revidera gitarrens historia.

Fördjupad läsning

Fryklund, Daniel, Studier över lyragitarren. (Svensk tidskrift för musikforskning 9/1927, s. 117-148).

Fryklund, Daniel, Une lyre-guitare d'Ory. Helsingborg 1957.

Opee, Matanya, Hommage au Beau Sexe. (Gitarre & Laute 1988, No. 2 s. 15-24)

Opee, Matanya, Die Entstehung der "modernen" Gitarrennotation in neuem Licht". (Gitarre & Laute 1983, No. 4 s. 247-253)

Bonner, Stephen, The Classic Image: European History and Manufacture of the Lyre Guitar, 1850-1840. Bois de Boulogne 1972.

Ribouillault, Danielle, La guitare à la fin du XVIIIe siècle: Recherches sur les raisons du declin de l'accord baroque. Instruments et musique instrumentale. Paris 1986 s. 101-127

Olsson, Erik. Den sexsträngade gitarrens uppkomst. Bidrag till en diskussion utifrån en sexsträngad gitarr tillskriven Peerens Deleplanque 1797. D-uppsats i Musikvetenskap. Institutionen för musikvetenskap, Stockholms universitet höstterminen 2000.

Gitarrer

från

P Bernabe, Madrid

För information kontakta

E K Music Productions

Sandbäcksgatan 17B

653 40 KARLSTAD

Tel och fax: 054 - 19 06 55

Mobitel: 0703 - 78 62 94

e-post: info@ekmusic.cjb.net

hemsida: ekmusic.cjb.net